

Kitap Tanıtımı / Book Review

Do Muslim Women Need Saving?

Lila Abu-Lughod (Harvard University Press, Cambridge, 2013) ss. 324

Değerlendiren: Elif Nur Erkan Balcı*

İslam, Müslümanlar ve Doğu hakkında kurgusal bir biçimde konuşmak ve yazmak Batı entelektüeli ve medyası için yeni bir mesele değil. Bu alanlarda yazılanlar Batı'nın Doğu'daki sömürgecilik dönemlerinden itibaren günümüze kadar kolaylıkla takip edilebilir. Yirminci yüzyılın önemli düşünürü Edward Said 1978'de yazdığı Şarkiyatçılık isimli çalışmasıyla Batı'nın Doğu hakkında ürettiği metinlerin arkasında işleyen iktidar istencini açık bir şekilde ifşa etmiş olsa da, Oryantalist anlatımlara duyulan ilgi hiçbir zaman azalmamıştır. 21. yüzyılda ise bu ilginin, bir fantezi nesnesi olarak Doğulu kadından İslam toplumları içinde “ezilen, baskı altında tutulan” kadına doğru teveccüh ettiğini söylemek hatalı olmayacaktır. “Doğulu” olarak bu uğraşın gördüğü yoğun ilgiyi yeterince fark edemesek de Batı'da bu konunun dolaşım zenginliğini fark etmek hiç de zor değildir. Sokaktaki gazete bayilerinden tutun da, havaalanlarındaki kitapçıların raflarına kadar İslam'da Kadın'ın ikincil ve baskı altındaki statüsü meselesiyle ilgili her-

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sakarya; e-mail: elifnurerkangebali@gmail.com

hangi bir kitap kapağı görmek sıradan bir hadisedir. Bu durum akla şu soruyu getiriyor: Müslüman kadınları Batı görsel ve yazılı medyasında bu kadar görünür kılan ne olabilir acaba? Columbia Üniversitesi Antropoloji ve Kadın Çalışmaları bölümünde çalışan Filistinli Arap ve Yahudi asıllı Amerikalı Profesör Lila Abu-Lughod, İslam’da kadın konusunda ortaya konulan hem entelektüel kesimin hem de popüler kültürün kendi tabiriyle bu “ucuz eserlerini” mercek altına alıyor. Yazar çalışmasında, bu tarz eserlerin genel retorığının “Müslüman kadını kurtarmak” olduğunu iddia ederek, “Müslüman kadın kurtarılmaya ihtiyaç duyuyor mu?” sorusunu yirmi yıl boyunca Mısır ve Filistin’deki Müslüman kadınların yaşamlarını paylaşarak, dünyada ve özelde İslam coğrafyasında kadın hakları adına çalışan örgütlerin analiziyle “içerden” formüle ediyor.

Eser, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, 2010 yılında Mısır’ın güneyinde yoksul bir köyde yaşayan, kocası Kahire’de çalıştığı için kendi başına ayakta durabilmeyi başarmış, oğluyla bir kafe işleten Zeynep’in ekonomik ve sosyal zorluklarla dolu hayat hikâyesiyle başlıyor. Yazar, Zeynep’e, Müslüman kadının yaşadığı sıkıntılara sebep olarak Batı’da İslam’ın gösterildiğini ve bu düşünceye kendisinin katılıp katılmadığını soruyor. Zeynep oldukça şaşırılmış bir şekilde bunun İslam’la bir ilgisinin olmadığı ve sorunun hükümetin kadınlara sahip çıkmamasından kaynaklandığı şeklinde bir cevap veriyor. Yazar, Zeynep’in bu reaksiyonun sadece ona ait bir durum olmadığını, Arap dünyasında karşılaştığı kadınların hepsinin kendisine benzer cevaplar verdiği iddiasıyla kitabına başlıyor. Kitabının yolculuğunun işte tam da Batı’daki bu algıyla Müslüman kadının gerçek yaşanmışlıkları arasındaki tezatlığı ortaya çıkarmak için başladığını öne sürüyor. Kitabın temel iddiası şu: Dünyada Müslüman kadın haklarının savunulmaya başlaması, Amerika’nın 11 Eylül olaylarının hemen akabinde 2001 yılındaki Afganistan işgalinden ayrı düşünülemez. Bu tarihten itibaren kurtarılması gereken gözüyle bakılan Müslüman kadın algısı bu işgale ciddi şekilde bir meşruiyet kazandırmaktadır. Yazar, bu tezini ortaya koyarken amacının sadece Batıdaki Müslüman kadına dair medya temsilleri ve analizlerini eleştirmek olmadığını, aynı zamanda bu temsillerin karşısına gerçek, yaşanmış, kurgusal olmayan Müslüman kadın hikâyeleriyle cevap vermek olduğunu belirtmektedir.

“Müslüman kadın (hala) kurtarılmaya ihtiyaç duyuyor mu?” başlığını taşıyan birinci bölümün temel sorusu şu: Müslüman kadını kurtarmak için

başlatılan ve yazarın “ahlaki haçlı seferi” ve “kolonyal feminizm” olarak gördüğü kadın hakları çalışmaları Afganistan işgaline nasıl ruhsat veriyor? Doğu *versus* Batı ikiliğinin yeni sürümü olan Biz (Batılılar) *versus* Müslümanlar gibi şablonların Afganistan’daki burkalı kadınlar üzerinden nasıl yeniden yaratılmak istendiğini ortaya koyuyor. Temel savaşın terörizme karşı yapılmasının yanı sıra aynı zamanda kadınların haklarını ve şerefini koruma amacıyla yapıldığı iddialarını mercek altına alıyor. Abu-Lughod bunun medya üzerindeki temsillerini örnek olarak okuyucuya sunuyor. Örneğin 2010 yılında Time dergisinin “Afganistan’dan ayrılırsak ne olur?” başlığıyla, kocası tarafından burnu kesilmiş güzel bir Afgan kadını olan Bibi Ayşe’nin fotoğrafını kapağına taşımasının “masumiyetini” mercek altına alıyor ve söz konusu kadının hikâyesini yeniden işliyor. Bununla bağlantılı olarak yazar, medyanın Müslüman kadınların yaşadığı olumsuzlukları düzenli olarak kültürel pratikler başlığı altında verdiğini, ancak bu olumsuzlukları aynı zamanda Amerikan işgalinin yarattığı ekonomik ve sosyal gerilemenin bir sonucu olarak göremedikleri ve bu konuda sessiz kaldığı tespitinde bulunmaktadır. Yazara göre temelde sorulması gereken soru şudur: Müslüman kadınların yaşadığı zorluklar için neyi ve kimi suçlayacağız? Bu sorunun cevabının dikkatle verilmesi gerekmektedir. Her bir kadının yaşamının giriftliği ancak kendi içinde anlaşılabilir bir meseledir. Bu yüzden yazar kendisinin de bizzat gördüğü Müslüman kadınların hiç birinin hikâyesinin genel olarak Müslüman kadınları temsil edemeyeceğinin, dolayısıyla çözümün basitçe ortaya konamayacağını ve din, kültür ve bölge üzerinde genelleştirilmeler yapılamayacağını altını kalın bir şekilde çizmektedir. Müslüman kadının başörtüsünün medyadaki temsillerine de yer veren yazar, örtünen kadın *versus* özgür kadın ayrımının yanlışlığını Afganistan’daki Taliban rejiminin devrilmesinden sonra kadınların burka giymeye devam etmesiyle gösteriyor. Bu durumun Batı medyası tarafından anlaşılır bir şey olmadığını belirten yazar, aynı Batı medyasının “özgür” kadınların günümüzün moda tiranlığı altında nasıl ezildiği meselesiyle hiç ilgilenmediğine dikkat çekiyor. Yazara göre, Batı bunu aşmak için iki şeyle yüzleşmeli: Birincisi; “bizimle misin yoksa değil misin?” retoriğinden derhal vazgeçerek farklılıklarla, ikincisi; bu kurtarma retoriğinin kendisinin bilinçaltını açığa çıkardığı gerçeğiyle.

İkinci bölüm “yeni yaygın kanaat” başlığını taşıyor. Bu başlıkta yazar, Batıda oluşan kadınları kurtarma hissiyatının kadınlar için savaşa gitme

şekline nasıl dönüştürüldüğünü, bu söylemin hızlı bir şekilde üretilen “ucuz eserlerle” nasıl alt yapı kazandığını ortaya koyuyor. Cinsiyet adaletsizliği bunun için meşru bir zemin haline dönüştürülüyor. Kadın meselesi tarihçiler, sosyal araştırmacılar, politik teorisyenler, felsefeciler tarafından temel sosyal ve moral bir problem olarak ele alınıyor. Böylelikle mesele artık sadece feministleri ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkıp evrensel, kuşatıcı bir alana sahipmiş gibi gösteriliyor. Yazar 19.yüzyılın ahlaki söyleminin kölelik üzerine olduğunu, bunun 20. yüzyılda totaliteryanizm şeklinde değiştiğini ve 21. yüzyılın ahlaki fenomeninin ise kadınlar olduğunu ifade ediyor. Cinsiyet baskısıyla kölelik arasında bir benzerlik kurulmaya çalışıldığını, 19. yüzyıldaki köle insan ile 21. yüzyılın baskı altında tutulan Müslüman kadını arasında suni bir analogi kurulduğunu ve bu sayede Müslüman kadını kurtarma operasyonlarının meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldığını belirtiyor. Ayrıca Batı’nın bu “ucuz” eserlerinde geçen “*Islamland*” (İslam ülkesi) kavramına da dikkat çeken yazar bu kavramın dünyanın yakından tanıdığı ex-Müslüman muhalif yazar Ayan Hirsi Ali tarafından nasıl manipüle edilerek işlendiğini Hirsi’nin hayat hikâyesi ve eserleri merkezinde ele alıyor. Bu eserlerde geçen kadın hikâyelerinin yaşandığı coğrafyalarının da benzerliğini eleştiren yazar, bu tarz eserlerin hiç birinde neden Batılı bir ülkeden örnek bulamadığımızı sorguluyor.

Üçüncü bölüm “ahlaki haçlı seferlerini yetkilendirme” başlığını taşıyor. Bu bölümün temel sorusu ise şu şekilde: kadınlar için savaşa gitmeyle ilişkili bu yaygın kanaatin mimarları nasıl otorite kazanıyor? Yazar, bu amaca hizmet eden “mitik” argümanları masaya yatırıyor. Bu söylemin yazarlarının liberalizmin icadı olan insan hakları ve kadın hakları dilinin nasıl evrensel kılınmaya çalışıldığını ve bu dilin, insanları cinsiyet eşitliği ve kadın özgürlüğü konularında evrensel tanımlamalar yapma konusunda psikolojik olarak nasıl zorladığını örneklerle gözler önüne seriyor. Örneğin seçme hakkı ve özgürlük kavramları çerçevesinden özgür olan –özgür olmayan, seçebilen-seçemeyen ikilemleri yaratılarak, Müslüman kadın hep ikinci tarafa ait olarak gösteriliyor. Yazar bu eserlerde ele alınan kadınların ve olayların gerçekliğini araştırıyor. Ayrıca eserlerin kurgusal evrensel hak dilinin yanı sıra işlenen konuların da sürekli birbirini tekrar eden hikâyeler olduğuna dikkat çekiyor. Kadın hikâyelerinin taciz, tecavüz gibi cinsellik temalarının pornografiye varacak düzeyde ayrıntılı ele alan yazarların kitaplarına ve aldıkları ödüllere dikkat çekerek Batılı okuyucular tarafından

kitap kulüplerinde ve okuma gruplarında nasıl ve niçin hevesle okunduğunu anlatıyor. Baskı altında zavallı kurban, Tanrı'nın bile artık işitmediği Müslüman kadın hikâyelerinin nasıl en üst duygusal perdeden işlendiğini gözler önüne seriyor. Bunun dışında yazar, 2004 yılında gösterilen, Ayan Hirsi'nin yazdığı ve yönetmen Theo Van Goh'un öldürülmesiyle sonuçlanan *Submission* gibi kısa filmleri de mercek altına alıyor ve bu filmlerin kime hizmet ettiğini sorguluyor.

Dördüncü bölümde “namus cinayetlerinin baştan çıkarıcılığı” başlığını atan yazar Müslüman ülkelerde kadın haklarının yerleştirildiği temel kategorinin namus cinayetleri olmasını tartışıyor. Bu kategorinin sadece medya tarafından değil, ahlak filozofları tarafından da hevesli bir şekilde ele alındığını ve bu kategoriye işlemenin kadınlara adalet sağlama amacından çok Müslümanları küçük düşürdüğü tespitinde bulunuyor. Abu-Lughod namus cinayetlerine antropolojik olarak nasıl bakılması gerektiğini ortaya koyarak bu cinayetlere sebep olan birçok faktörden sadece birinin din ya da gelecekle ilişkilendirilebileceğinin altını çiziyor. Bu cinayetlerin sadece İslam ülkelerine ait bir olgu olmadığını da ekliyor. Abu-Lughod, bu kategorinin uluslararası politik arenada da sıkça başvuru alan bir kategori olduğunu ve yeni emperyalizmi anlamak isteyenlerin bu kategoriye dikkatlice bakmaları gerektiği tavsiyesinde bulunuyor. Yazar, namus cinayetleri kategorisiyle ilgili olarak temelde dört problem tespit ediyor. Birincisi; bu kategori ahlaki basitleştirerek onurun ve haysiyetin temel değer olduğu toplumlarda yaşayan kadın ve erkek ilişkilerini saptırıyor. İkincisi; namus cinayetleri medeni toplumları medeni olmayanlardan ayıran eşsiz bir kültürel form olarak tanımlanıyor. Üçüncüsü; bu kategori namus cinayetlerine müdahil olan modern devlet kurumları ve yönetim araçlarının etkisini yok sayıyor. Son olarak da namus cinayetleri hakkında düşünmenin siyasi bir zemine sahip değilmiş gibi gösterilmesinin toplumdaki sosyal dönüşüm ve politik çatışmanın varlığı noktasında bizi körleştirdiğini iddia ediyor.

Beşinci bölüm “Müslüman kadının haklarının sosyal yaşamı” başlığını taşıyor. Yazar burada, hakları sosyal bir yaşama sahip olarak nitelendirmenin tuhaf gelebileceğinin, ancak, hakların yalnızca sosyal yaşam içerisinde bulunacağına altını çiziyor. Hakların sadece sosyal etkileşimler ya da yerel sosyal şartlara nakledilme ve uyum sağlama şeklinde hareket etmediklerini aynı zamanda hak kavramının sosyal ağlar içinde yeni formlara büründüğüne dikkat çekiyor. Buradan hareket eden yazar, kadın hakları tabiri yerine

kadınlar hakları tabirini kullanmayı uygun gördüğünü ifade ediyor. Bunun sebebi olarak bütün Müslüman kadınları ve yaşamlarını birleştiren ortak bir çerçevenin olmamasını değil, kadın hakları kavramının ortak, genel geçer bir kavram haline getirilmesini gösteriyor. Bunu Filistin ve Mısır'daki birçok feminist aktivist örgütün çalışmalarını masaya yatırarak inceliyor. Bu örgütlerin çalışmalarının siyasal güçlerden ayrı düşünülemeyeceğini, bunların kimlere hizmet ettiğini ve arkalarındaki finansman desteklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtiyor.

Altıncı bölüm, "haklar alanında bir antropolog" başlığını taşıyor. Bu bölümde yazar, antropolog olarak alana ilgisinin nasıl başladığını, bu alanda fark ettiği meseleleri anlatıyor. Kendisinin bu alana girme motivasyonunun kadın haklarını savunmak olmadığını, Müslüman kadın haklarının dünya politikasıyla olan ilişkisini ortaya koymak olduğunu ifade ediyor. Son on yılda edindiği izlenimleri onu, uluslararası ve yerel kadın hakları örgütlerinin çalışmalarının iktidar odaklarının dışında olmadığı sonucuna götürmüştür. Bununla birlikte bu bölümde yeni yeni ortaya çıkan İslami feministlerin girişimlerini ele almakta ve onların nerede durduğunu tespit etmektedir. Bu doğrultuda bu yeni oluşumlara iki soruyla yaklaşmaktadır: Birincisi; bu İslami feminist grupların çalışmaları, çalıştıkları kadınlar ve toplumlarıyla ortak bir İslami alt yapıya sahip olmaları onları küresel güç odaklarının çerçevesinin dışında tutmaya yetiyor mu? İkincisi; haklara ve cinsiyete dair herhangi bir yasal çerçeve kadınların yaşamlarının ve ıstıraplarının kompleksliğine adalet sağlayabilir mi? Yazar bu soruyu sorarken Mısır'ın kırsal kesimlerinde karşılaştığı kadınların günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlarla bölgedeki kadın aktivistlerin, -ister seküler ister İslami olsun- haklara dair tasavvurları arasında ciddi bir ortak ölçülemezlik tespit ediyor. Bu açıdan seküler feminist gruplar gibi Müslüman feminist grupların da başarısızlığından bahsediyor.

Sonuç bölümünde yazarın kitaptaki iddialarını dört noktada özetlediğini görüyoruz. Birincisi; Müslüman kadının sorunları tıpkı diğer kadınların hayatları gibi birçok faktörle birlikte değerlendirilmesi gereken bir meseledir. Bu sorunların sadece bazıları, din ve kültürel formlarla ilgilidir ve bu formlar karikatürize edilmeden kendi bütünlükleri içerisinde incelenmelidir. İkincisi; eşitlik, güvenlik, seçim, haysiyet gibi hakların ihlali örneklerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu örneklerin farklı toplumlarda, farklı tarihsel dönemlerde, fırsatların ve olanakların ula-

şılabilir olup olmamasıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü; Batıda her gün gazete haberlerinde gördüğümüz korkunç, insanlık dışı olayları okurken gözümüzü hep o “başka bir yere ait” olan yanlışlara dikerek tepeden bir bakışla, insani yaşam içeriğine uyum sağlamayan, evrensel sosyal bilimsel tanımlamalarla meseleyi inceliyoruz. Bu şekilde her bir insan yaşamının karmaşıklığını, öngörülemezliğini ve limitlerini göz ardı ediyoruz. Dördüncüsü her zaman iktidar ve güç meselesi üzerine dikkatlice düşünmeliyiz. Burada sorulması gereken soru Müslüman kadının, haklarından mahrum bir konumda algılanmasına sebep olan, Müslüman kadının statüsünü bu şekilde indirgeyen güç kime ait? Hangi sosyal sermayeler Müslüman kadını haklarına kavuşturma idealleriyle projeler üretiyor? Müslüman kadın meselesinde bu dört meselenin hemen kolayca ele alınmayacağını kabul eden yazar bunlara ilişkin açıklamaların kolay ve sabit olmadığını da altını çiziyor. Bu açıdan alternatif bir teori üretmek yerine kadınları dikkatlice dinlemek, iyi düşünmek ve sorunların arkasındaki büyük resmi görmek gerektiğini vurgulayan yazar, bu konuda sorumluluk almaya çağırıyor. Eğer kadınları dinler ve hayatlarına dikkatlice bakarsak onların hikâyelerinin bizim yaşadığımız dünyadan ve yaşamlardan çok da farklı olmadığını fark edeceğiz. Yazar, onların (doğulunun) ve bizim (batılının) şeklinde ayrılan dünyanın asli ayrımlar olmadığını iddia ederken, bu suni tezatlığın küresel siyasetin, uluslararası sermayenin ve modern devlet organlarının aile ve toplum üzerinde yarattığı değişimin etkisiyle ortaya çıktığını öne sürüyor. Bu yakından dinleme aynı zamanda modern insanın bağrına bastığı liberal ahlak hakkındaki sarsılmaz inancını da yerinden edebilir. Liberalizmin seçim ve özgürlük diliyle şekillenen adalet hakkındaki dilini çok ciddiye almamız gerektiğinin altını çizen yazar, bu dilin Müslüman kadını kurtarma hakkında yeni bir yaygın kanaat yaratarak dünya genelinde politik konular-projeler ürettiğini belirtmektedir. Bu evrensel haklar grammerinin neye izin verip vermediğine dikkatlice bakmamız gerektiği yazara göre oldukça belirleyicidir.

Abu-Lughod’un söz konusu kitabı dünyada Müslüman kadın hakları savunuculuğu yapan kesimlere bir manifesto niteliğinde görülmelidir. Kitap, Edward Said’in Oryantalizm eserinden sonra belki de aynı ruhla, ama bu sefer feminizm ve kadın hakları üzerinden konuyu ele alarak Oryantalizmin 21. yüzyılda Müslüman kadın üzerinden nasıl yeniden kurgulandığının oldukça etkileyici bir örneği olarak görülmelidir. Yazarın yıllar süren bizzat

o kültürün içinde yaşayarak elde ettiği tecrübeler ve karşılaştığı hikâyeler, meseleye bakış açısını “gerçek” kılmakta ve masa başında ya da amaca matuf seçilmiş örneklerden üretilmiş çalışmalardan farkını ortaya koymaktadır. Kitabın çözüm önerisi sunmak yerine meseleyi anlama ve analiz etme amacına sahip olması kitaba atfedilebilecek bir zaaftan çok oldukça yararlı ve samimi bir çaba olarak görülmelidir. Kitabın muhatapları ise sadece kadın hakları alanında değil, genel olarak sosyal bilimler alanında çalışan ya da ilgi duyan herkeştir.